

046 [Nowa plastyka]

Vooraf

Het eerste nummer van het Poolse tijdschrift *Europa* verschijnt in september 1929. Totaal zijn er van dit maandblad in 1929 en 1930 dertien afleveringen verschenen. De initiatiefnemer is de criticus Stanislaw Baczynski¹. De inhoud van *Europa* is hoofdzakelijk gewijd aan literatuur, maar door toedoen van Wladyslaw Strzeminski² is er ook aandacht voor beeldende kunst.

De tekst [Nowa plastyka] van Mondriaan is een antwoord op twee enquêtevragen van de redactie van *Europa* en verschijnt in het novembernummer (1929).

Bron

De enige bron die bekend is van Mondriaans tekst [Nowa plastyka] is de publicatie in het Poolse tijdschrift *Europa*³. De tekst is een vertaling door een ander waar Mondriaan zijn toestemming voor heeft gegeven en de kopij heeft geleverd. Aangezien het oorspronkelijke Franse manuscript ontbreekt, kunnen we niet nagaan of Mondriaans tekst redactionele wijzigingen heeft ondergaan. We kwalificeren deze bron daarom als 'geautoriseerd, maar met twijfel over de redactie'.

Een gepubliceerde tekst beschouwen als voltooid.

Basistekst en leestekst

Er is één bron van [Nowa plastyka], de publicatie in het tijdschrift *Europa*. Deze Poolse publicatie vormt de basis voor de leestekst. Woorden en zinsdelen in hoofdletters zijn in de leestekst geursiveerd.

Titel

De titel van de publicatie is [Nowa plastyka]. Er is geen origineel Frans manuscript beschikbaar en daarom worden de titel en de leestekst hier in het Pools gepresenteerd.

Datering en ondertekening

Het artikel van Mondriaan is onderaan gedagtekend: 'Paryż, listopad⁴ 1929'. De datering van de gepresenteerde tekst is: november 1929⁵.

Nowa Plastyka is niet ondertekend, maar boven de titel staat: 'P. Mondrian'.

Ontstaan en publicatie

In september 1929 richt de criticus Stanislaw Baczynski in Warschau het tijdschrift *Europa* op. Er zullen in de jaren 1929 en 1930 dertien afleveringen verschijnen. Dit Poolse maandblad is vooral gericht op literatuur en poëzie, maar biedt ook plaats aan artikelen over andere kunsten. Aan zijn landgenoot - de kunstenaar Wladyslaw Strzeminski - vraagt Baczynski de beeldende kunsten voor zijn rekening te nemen. Het is op initiatief van Strzeminski dat in het tweede nummer van 'Europa' de lezers twee vragen krijgen voorgelegd:

1. Jak się Pan(i) zapatruje na obecny stan sztuki nowoczesnej?
2. Jaki kierunek wysilków i poszukiwan w sztuce nowoczesnej uważa Pan(i) za najbardziej celowy i produkcyjny? ⁶

Om ook niet-Poolse kunstenaars te bereiken geeft Strzeminski de vragen mee aan een landgenoot - de schrijver en dichter Jan Brzekowski - die in Parijs woont en werkt. Brzekowski vertaalt de vragen in het Frans en legt ze voor aan verschillende kunstenaars, waaronder Mondriaan. De antwoorden vertaalt hij in het Pools en stuurt ze naar Strzeminski in Warschau.

¹ Stanislaw Baczynski (1890-1939), Pools literair criticus.

² Wladyslaw Strzeminski (1893-1952), Pools kunstenaar en kunsttheoreticus.

³ *Europa*, no. 3 (30 november 1929): 90-91.

⁴ Listopad = november.

⁵ Op dat moment woont Mondriaan in Parijs, 26 Rue du Départ.

⁶ De vragen zijn vertaald door mevr. Ewa Kuninski (beëdigd tolk-vertaler Pools):

- 1) Hoe ziet u de positie van de moderne kunst op dit moment?
- 2) Welke richting (van onderzoek) in de moderne kunst beschouwt u als de meest adequate en de meest productieve?

Het is niet zo verwonderlijk dat Mondriaan door Jan Brzekowski gevraagd wordt de vragen te beantwoorden. Ze kennen elkaar via het Frans-Poolse tijdschrift 'L'Art contemporain -Sztuka Współczesna' (Hedendaagse kunst). De schilder is met Brzekowski - redacteur - en andere medewerkers van het tijdschrift te zien op een foto ter gelegenheid van het verschijnen van het eerste nummer⁷. Hoewel hij te boek staat als medewerker, is van 'Mondrian' in de eerste aflevering van het Frans-Poolse tijdschrift geen tekst te lezen, wel zijn er twee schilderijen afgebeeld. Na drie afleveringen is ook dit tijdschrift ter ziele.

Om ook andere dan Poolse kunstenaars te bereiken en tegemoet te komen aan het Europese karakter van *Europa* worden de enquêtevragen in het Frans vertaald en in Parijs verspreid. Waarschijnlijk heeft de redacteur van *Europa* - Baczynski - de enquête voor de Parijse kunstenaars meegegeven aan de Poolse schrijver - Jan Brzekowski⁸ - die in Parijs woont, maar regelmatig tussen Polen en Parijs heen en weer reist. Van juli tot september 1929 verbleef hij in Warschau en waarschijnlijk heeft hij in oktober 1929 de enquête aan verschillende kunstenaars - onder wie Mondriaan - gegeven. Vermoedelijk heeft Jan Brzekowski niet alleen de enquêtevragen, maar ook de Franse antwoorden in het Pools vertaald.⁹

Achtereenvolgens publiceert *Europa* de antwoorden van de kunstenaars Katarzyna Kobro en Theo Van Doesburg in *Europa* n°2; Georges Vantongerloo, Henryk Stazewski, Wladyslaw Strzeminski en Piet Mondrian in *Europa* n°3; Ferdinand Léger en Joaquin Torrès-García in *Europa* n°6.

Mondriaan zal zijn antwoord - evenals van Theo van Doesburg¹⁰ - aan Jan Brzekowski hebben gegeven, die het daarna in het Pools heeft vertaald. Het Franse manuscript van Mondriaan is niet achterhaald; het Franse manuscript van Van Doesburg wel¹¹. Volgens Van Doesburg's antwoord luiden de vragen van de enquête in het Frans:

1. Comment considérez vous la situation actuelle de l'art moderne?
2. Quelle direction des efforts de l'art moderne trouvez vous être le plus juste et la plus productive?

De enige opmerking van Mondriaan over *[Nowa plastyka]* is in een brief aan zijn vriend Louis Hoijack¹² (1 november 1929): 'Ik had 't druk met een enquête-vraag voor een Poolsch blad. Anders had ik eerder geschreven. [...] De Poolse beeldhouweres fladdert nog op Boul. Montparnasse 't eenen café in 't andere uit, met haar lange schildknaap, als een jonge papagaai; ze is nu helemaal in het groen gekleed.' Met 'de Poolse beeldhouweres' bedoelt hoogst waarschijnlijk Mondriaan Sarah Lipska (1882-1973). Een veelzijdige kunstenaar; zij schilderde, beeldhouwde, ontwierp interieurs en kleding. Zij had een atelier in Parijs en bewoog zich intensief in de artistieke kringen van Parijs¹³.

Verder zijn er geen opmerkingen over *[Nowa plastyka]* in Mondriaans brieven ontdekt.

Nederlandse vertaling van *[Nowa Plastyka]*¹⁴

Neo-Plasticisme

Evenals Voltaire en anderen, die vinden dat de mensheid zich ontwikkelt naarmate zij zich van de natuur verwijdert en dichterbij het abstracte komt, meen ik dat de huidige stand van de moderne kunst ZEER SCHOON is. Zeer schoon, maar tegelijk erg zwaar, omdat het de nieuwe kunst maar met moeite lukt zich staande te houden in de conventionele omgeving. Hoe dan ook vindt de modernistische kunst, die voortkomt uit het huidige leven, steun in de materiële werkelijkheid die met de kracht van NOODZAAK zich van de natuur verwijdert. Door met haar samen te werken, naast haar, streeft zij naar de abstractie van

⁷ CRII: 141, fig. 48.

⁸ Jan Brzekowski (1903-1983), Pools schrijver, dichter en kunstcriticus.

⁹ Met dank aan mevr. drs. Joanna Kleiverda-Kajetanowicz voor deze informatie en suggestie.

¹⁰ Theo van Doesburg (1883-1931), Nederlands kunstenaar, schrijver en redacteur van *De Stijl*.

¹¹ Nederlands Instituut voor Kunstgeschiedenis - RKD, Den Haag. Van Doesburg Archief, nr. 460. 'Réponse sur l'enquête de la revue 'Europa', Paris Juin 1929'. (Digital Appendix: Supplements [046] - Réponse (Van Doesburg) sur l'enquête de la revue 'Europa'.)

¹² Louis (Louk) Hoijack (Hoyack) (1893-1967), Nederlands filosoof en maatschappijcriticus.

¹³ Met dank aan mevr. drs. Joanna Kleiverda-Kajetanowicz voor deze suggestie.

¹⁴ De tekst is vertaald door mevr. Ewa Kuninski (beëdigd tolk-vertaler Pools) en is in samenwerking met mevr. drs. Joanna Kleiverda-Kajetanowicz door ons aangepast aan Mondriaans taalgebruik.

de natuur: zij schept een nieuwe REALITEIT.

Vergeleken met het concrete van de natuur, is deze realiteit abstract. In de kunst spreekt men immers over 'abstracte kunst'. Maar abstracte kunst is immers CONCREET vanwege concrete uitdrukkingsmiddelen. Het abstracte van vorm en kleur treedt niet buiten de grenzen van de beelding. Het gebied van het abstracte is in elk geval erg groot: tussen natuurlijke vorm en kleur en hun abstractie ligt slechts één cel van abstractie. De ultieme abstractie, d.w.z. abstractie doorgevoerd tot het uiterste, kan men 'de zuivere abstractie' noemen. Slechts zij bevrijdt ons van de macht van de natuurlijke realiteit en beschikt over de mogelijkheid de NIEUWE REALITEIT te scheppen. In de kunst schept zij 'abstracte, zuivere kunst'. Bevrijd van de macht van het concrete van de natuur, ontstaat deze op een andere manier dan de morfoplastische kunst. Juist daarom heet zuivere beeldende kunst 'neo-plasticisme': GEHEEL NIEUWE BEELDING.

In het neo-plasticisme bestaat de kwestie van het abstraheren niet meer. Men gaat uit van de bestaande beeldende middelen: rechte lijn in rechthoekige stand, zuivere kleur en een rechthoekig vlak. Er blijft niets anders over dan CONSTRUEREN: compositie van RITME VAN VERHOUDINGEN, geleid door bewuste intuïtie. Het gaat om niets meer dan om het scheppen van een onafhankelijk leven van onderling verschillende vormen --- juist van het leven dat zijn vormen heeft verlevendigd, maar op een mistige wijze. Zuivere kunst is dan ook een sterkere uitdrukking van dit leven.

Vandaar dat ik, als voorstander van allerhande abstractie van vorm en kleur, deze beelding als meer productief en juister vind, vergeleken met andere moderne stromingen. Door het abstraheren is de hedendaagse kunst overtuigd dat alle natuurlijke vormen en kleuren zwakker zijn in hun beeldende expressie van het ritme, d.w.z. van het voor ons wezenlijke leven. Na de cultuur van eeuwen kunnen wij dus vandaag de banaliteit van de natuurlijke verschijnselen constateren en hun conventionaliteit, vergeleken met de nieuwe, door de mens geschapen realiteit.

Wanneer morfoplastische kunst, ondanks alle abstractie, natuur blijft, is alleen de zuiver abstracte kunst menselijk. Daarom harmonieert zij met de moderne mens en met zijn materiële verworvenheden. En natuurlijk is zij reëel voor de nieuwe geest, net zoals DE GEEST VAN HET VERLEDEN MET DE NATUUR HARMONIEERDE.

Zonder een onderscheid te maken tussen kunst en leven, moeten wij constateren dat moderne kunst zich van de natuur heeft verwijderd. Zonder te spreken over "mode", kapsels, opmaak, affiches (reclame), kunstverlichting, utilitaire constructies - kijk naar de grote magasins van een metropool. Open interieurs, inrichting van etalages, abstracte mannequins, meubels, enz. Alles wijst onmiskenbaar op HET ZICH LOSMAKEN VAN DE NATUUR.

Vermelde personen

Mondriaan noemt Voltaire¹⁵ ('Woltera') in de eerste zin en hij zegt daarover: 'Uważając w myśl Woltera i innych, że ludzkość rozwija się w miarę, jak oddala się od przyrody i zbliża do abstraktu ...'¹⁶

In *De Nieuwe Beelding in de schilderkunst* wordt de Franse filosoof ook genoemd: 'Zoo wordt òf aanvaard hetgeen onder andere Voltaire zegt, dat de mensch zich vervolmaakt naarmate hij zich van de natuur verwijderd, òf de gang naar het abstracte wordt als een ziekteproces gezien.' Tussen Mondriaans losse notities komen we Voltaire ook tegen: 'Where Art shows the way of progress as leaving nature, Human progress can not be towards it. Already Voltaire said.'¹⁷ Waar Mondriaan deze opmerking van Voltaire gevonden heeft, is niet achterhaald.

Sleutelwoorden

Met een aantal kenschetsende woorden in het Nederlands (in alfabetische volgorde) geven we aan wat er in *[Nowa plastyka]* besproken wordt. Van de zogenoemde specifieke en soms minder specifieke Mondriaan-woorden wordt een verklarende omschrijving gegeven in het 'Sleutelwoordenregister'¹⁸. De in dit register verduidelijkte sleutelwoorden zijn hieronder cursief weergegeven.

Sleutelwoorden: *abstracte kunst, abstractie, beeldingsmiddelen, morfoplastisch, Neo-Plasticisme.*

Bijzondere woorden

¹⁵ Voltaire (pseudoniem van François-Marie Arouet) (1694-1778), Frans schrijver en filosoof.

¹⁶ Vertaling: 'Evenals Voltaire en anderen, die vinden dat de mensheid zich ontwikkelt naarmate zij zich van de natuur verwijderd en dichterbij het abstracte komt [...]'

¹⁷ Tekst 128.

¹⁸ Digital Appendix: Documentation - Mondrian Vocabulary Explained.

Voor zover na te gaan uit de Nederlandse en Franse vertaling kunnen ‘nowa plastyka’ (titel) en ‘neo-plastyka’ hier vertaald worden met ‘Neo-Plasticisme’.

De woorden ‘komörka abstrakcyjności’ worden in de Franse vertaling¹⁹ weergegeven als: ‘cellule d’abstraction’, en in de Nederlandse vertaling als ‘een cel van abstractheid’. De term ‘cel’ of ‘cellule’ komt verder niet voor in Mondriaans teksten.

Overige opmerkingen

Vóór het verschijnen van [*Nowa plastyka*] zijn er al contacten geweest tussen Mondriaan en ‘Polen’ om een van zijn teksten in het Pools uit te brengen. In december 1926 en januari 1927 is Mondriaan - zo blijkt uit correspondentie - druk bezig geweest met een Poolse uitgave van zijn brochure [016] *Le Néo-Plasticisme* (1921).

De eerste keer dat Mondriaan een Poolse uitgave noemt, is op een briefkaart aan zijn vriend Michel Seuphor²⁰ (8 december 1926): ‘Cher Nant, als je tijd en [xxx] kunt vinden zou ik je graag mijn ontwerp Poolse uitgaaf Neo.plast. laten zien; ook om je oordeel.’. En in een brief (december 1926²¹) aan zijn jeugdvriend Albert van den Briel²²: ‘Ik had ’t druk met ’t omslag etc. voor de Poolse uitgave’.

Op 20 december 1926 schrijft Mondriaan aan de architect Bob Oud²³: ‘Ik heb er veel tegelijk onderhanden [...] Verder nog een omslag voor mijn brochure in ’t Poolsch; ze willen die daar met reproducties uitgeven. Ik heb dus heel veel gedaan maar alles zonder financieel voordeel; als de onkosten er uit zijn krijg ik 10% v.d. verkoop van ’t Poolse boekje b.v.!’

Ook uit twee brieven aan Félix del Marle²⁴ blijkt de schilder druk bezig met de Poolse brochure: (30 december 1926): ‘En hâte quelques mots; je suis rempli de travail; e.a. par l’édition polonaise de ma brochure.’; en (7 januari 1927): ‘Je l’ai fait pour mon édition Polonaise mais cela m’a pris une semaine.’

De schetsen voor de omslag van de Poolse uitgave, waar Mondriaan in de brieven hierboven aan refereert, zijn niet teruggevonden²⁵.

De uitgave in het Pools van *Le Néo-Plasticisme* is nooit gerealiseerd.

Het contact met ‘Polen’ blijkt ook uit een foto waarop Mondriaan te zien is in Galerie Zak²⁶. Tijdens die gelegenheid in april 1929 wordt het uitkomen van het eerste nummer van het Frans-Poolse tijdschrift *L’art contemporain - Sztuka Współczesna* gevierd. Onder de aanwezigen ook de Poolse schrijver Jan Brzekowski, de contactpersoon in Parijs voor het tijdschrift *Europa*.

Schilderijen ontstaan tijdens schrijfperiode

Mondriaan reageert op een enquête van de redactie van het Poolse tijdschrift *Europa*. In een brief aan Hoijack (1 november 1929) schrijft hij: ‘Ik had ’t druk met een enquête-vraag voor een Poolsch blad.’ Vermoedelijk heeft Mondriaan ergens in oktober 1929 aan de tekst *Nowa plastyka* gewerkt. Volgens de Catalogue Raisonné heeft Mondriaan in 1929 elf schilderijen vervaardigd. Deze schilderijen zijn echter in oktober 1929 onderweg naar of aanwezig op een expositie. Vermoedelijk is hij in oktober met een schilderij bezig dat hij in januari 1930 afrondt: B217. We lezen in brieven aan Alfred Roth dat hij in september 1929 met een schilderij bezig voor hem.²⁷ Achterop het schilderij staat ‘janvier ‘30’.

¹⁹ X. Douroux. ‘Piet Mondrian. Écrits Théoriques 1917-1931’. Ph.D. diss., Université de Dijon, 1980: 445-446.

²⁰ Michel Seuphor (pseud. van Fernand Berckelaers) (1901- 1999), Belgisch/Frans kunstenaar, oprichter van *Cercle et Carré* (1929), vriend en biograaf van Mondriaan. Vindplaats brieven aan Seuphor: RKD-MCP – 75.

²¹ Ongedateerd, vermoedelijk ‘december 1926’.

²² Albert P. van den Briel (1881-1971), Nederlands bosbouwkundige. Vindplaats brieven aan Van den Briel: RKD-MCP – 20.

²³ J.J.P. (Bob) Oud (1890-1963), Nederlands architect. Vindplaats brieven aan Oud: RKD-MCP – 63.

²⁴ Félix del Marle (1889-1952), Frans kunstenaar, redacteur van het tijdschrift *Vouloir* (Lille). Vindplaats brieven aan Del Marle: RKD-MCP – 23.

²⁵ CRII: 135 en CRII: 327.

²⁶ CRII: 141, afb. 48. Galerie Zak, Place Saint-Germain-des-Prés, Paris.

²⁷ CRII: 351.